

Şemsüleimme el-Kerderî'yi Tâceddin el-Kerderî ile karıştırdığından babasının adını Abdülgaffâr diye kaydetmiştir. Kerderî'nin İmâdî nisbesi ise büyük dedelerinden biriyle ilgilidir.

Kerderî Hârizm'de yetişti. Burada *el-Muğrib* müellifi Mutarrizî'den Arap dili ve edebiyatı öğrendikten sonra gittiği Semerkant'ta Burhâneddin el-Merginânî'den meşhur eseri *el-Hidâye*'yi okudu; ayrıca *Şir'atü'l-İslâm* müellifi Rûknülislâm İmâmzâde'den fıkıh dersi aldı. Ardından tahsilini sürdürdüğü Buhara'da Bedreddin el-Verseki, Şerefeddin Ömer b. Muhammed el-Akilî, İmâdüddin ez-Zerencerî, Ahmed b. Muhammed el-Attâbî, Nüreddin es-Sâbûnî, Kâdihan gibi hocaların fıkıh, hadis ve tefsir derslerini takip etti. Başta fıkıh ve usulü olmak üzere dinî ilimlerde derin bilgi sahibi oldu. Debûsî ve Şemsüleimme es-Serahsî'den sonra fıkıh usulünü onun ihya ettiği söylenir. Büyük bir üne kavuşan Kerderî'nin yetiştirdiği talebeler arasında kız kardeşinin oğlu olduğu için Hâherzâde lakabıyla tanınan Bedreddin Muhammed b. Mahmûd el-Kerderî, Seyfeddin el-Bâharzî, Hamîdüddin ed-Darîr, Ebû'l-Berekât en-Nesefî, Fahreddin Muhammed b. Muhammed el-Maymergî, Sirâcüddin Muhammed b. Ahmed el-Karnebi, Zahîrüddin Muhammed b. Ömer en-Nevcâbâzî gibi âlimler bulunmaktadır. Kerderî 9 Muharrem 642 (17 Haziran 1244) tarihinde Buhara'da vefat etti ve buraya yarım fersah mesafedeki Sebezmûn'da defnedildi.

Zamanında Hanefî fukahasının önde gelen âlimlerinden biri olan Kerderî'nin Hüsâmeddin el-Ahsikesî'ye ait *el-Müntehab fi usûli'l-mezheb*'i şerhettiği (İbn Kutluboğa, s. 64) ve *Te'sisü'l-kavâ'id* (*Keşfü'z-zunûn*, I, 333) adıyla bir eser yazdığı zikredilirse de bunların günümüze ulaşan nüshaları bilinmediği gibi diğer kaynaklarda da herhangi bir eserinden söz edilmez. Fakat Hanefî mezhebine ve Ebû Hanîfe'ye yönelik eleştirilere cevap verdiği bir risâlesinin çeşitli nüshaları zamanımıza ulaşmıştır. Müellif önsözde Ebû Hanîfe'yi kötileyen bir kimseye rastlamadığını, ancak Halep'e gittiğinde Gazzâlî'nin *el-Menhûl* adlı fıkıh usulüne dair eserinin sonunda İmam Şâfiî ve mezhebinin diğerlerinden üstünlüğünü dile getirdiğini ve bu vesileyle Ebû Hanîfe'ye ağır ithamlarda bulunduğunu (*el-Menhûl*, s. 495-504) görünce risâleyi kaleme alarak ona cevap verdiğini söyler. Leknevî bu risâlenin iyi bir çalışma olduğunu, müellifin

bazı yerlerde İmam Şâfiî ve mensuplarına yönelik ağır ifadeler kullanmakla birlikte Gazzâlî'nin yazdıklarına göre bunun hafif bile kaldığını belirtir (*el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 177).

Şâfiî ulemâsından İbn Hacer el-Heytemî, Ebû Hanîfe'nin biyografisine dair *el-Hayrâtü'l-hisân* adlı eserinde Gazzâlî'nin *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*'de Ebû Hanîfe hakkında son derece saygılı ifadeler kullandığını (I, 43), dolayısıyla Ebû Hanîfe'ye dair ağır ithamların yer aldığı kitabın Gazzâlî'ye ait olamayacağını ve kendi gördüğü nüshanın üzerinde Mahmûd el-Gazzâlî diye bir Mu'tezilî âlimin adının bulunduğu belirttikten Kerderî'nin bu eserin Gazzâlî'ye ait olduğu var sayımından hareketle risâlesini yazdığını söyler (s. 11; krş. *Keşfü'z-zunûn*, I, 837). *el-Menhûl*'deki ifadelerin zındıklar tarafından kitaba eklenerek Gazzâlî'ye maledildiğini belirten İbn Hacer, bazı Hanefî âlimlerinin bu sözlerin Gazzâlî'ye ait olması halinde bile olgunluk döneminden önceki yıllarda söylenmiş olacağını düşündüklerini kaydeder (*el-Hayrâtü'l-hisân*, s. 11, 26-27). Bu durum, *el-Menhûl*'ün Gazzâlî'ye ait olup olmadığı hususunda bazı tartışmaların doğmasına zemin hazırlamıştır (*el-Menhûl*, neşreden giriş, s. 31-40; Abdurrahman Bedevî, s. 6-9).

Kerderî'nin risâlesinin günümüze ulaşan ve muhtemelen müstensih tercihlerini yansıtan farklı isimdeki belli başlı nüshaları şunlardır: *el-Hakku'l-mübîn fi idhâdî şübehi'l-mübtilîn* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2424, vr. 1^a-67^b); *Risâle fi te'yidi mezhebi Ebî Hanîfe* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 780); *Risâle fi'r-red 'ale'l-İmâm el-Gazzâlî* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2768, vr. 1-43); *Kitâb fi'r-red 'alâ men yu'ânid Ebâ Hanîfe ve aşhâbeh* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 779); *er-Red ve'l-intişâr 'alâ mezhebi imâmi'l-e'imme ve sirâci'l-ümme* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2732, vr. 153-176; Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 5196); *el-Fevâ'idü'l-münife fi'z-zebbi 'an Ebî Hanîfe* (Brockelmann, GAL, I, 474). Süleymaniye Kütüphanesi tasnif fişlerinde ve Brockelmann tarafından (*GAL Suppl.*, II, 316) bazı nüshaların Hâfızüddin el-Bezâzî'ye nisbet edilmesi, Bezâzî'nin aynı zamanda Kerderî nisbesini de taşımasından kaynaklanmış olmalıdır (risâlenin yazmaları için ayrıca bk. a.g.e., I, 654; II, 316).

BİBLİYOGRAFYA :

Gazzâlî, *İhyâ'*, Kahire 1387/1967, I, 43; a.m.lf., *el-Menhûl* (nşr. M. Hasan Heyto), Dimaşk 1400/1980, s. 495-504; ayrıca bk. neşreden giriş, s. 31-40; el-Melikü'l-Eşref er-Resûlî, *el-Ascedü'l-mesbûk* (nşr. Şâkir Mahmûd Abdülmün'im), Bağdad 1395/1975, s. 533; Zehbî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XXIII, 112-114; Safedî, *el-Vâfi*, III, 254; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğıyye*, III, 61, 228-230; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VI, 351; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcîm fi tabakâti'l-Hanefiyye*, Bağdad 1962, s. 64; İbn Hacer el-Heytemî, *el-Hayrâtü'l-hisân* (nşr. Halîl el-Meys), Beyrut 1403/1983, s. 11, 26-27; Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî, *Ke'tâ'ibü a'lâmi'l-ağyâr min fuqahâ'i mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 548, vr. 144-145; *Keşfü'z-zunûn*, I, 333, 837; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaût), V, 376-377; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 176-177; Brockelmann, GAL, I, 474; *Suppl.*, I, 653-654; II, 316; Abdurrahman Bedevî, *Mü'ellesâtü'l-Gazzâlî*, Küveyt 1977, s. 6-9, 331; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 64-65.

▲ AHMET ÖZEL

KERECİ (الكرجي)

Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Kereci el-Kerhî
(ö. 410/1019'dan sonra)

İslâm cebirinin en önemli eserlerinden *el-Fahrî*'yi yazan matematikçi ve bilinen ilk hidroloji mühendisi.

Nisbelerinden Tahran dolaylarındaki Kerec'de doğduğu (veya orali bir aileye mensup olduğu) ve uzun süre Bağdat'ın Kerh bölgesinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen, Büveyhî Velî Ebû Gânim'e ithaf ettiği *Kitâbü İnbâti'l-miyâhi'l-hafiyye* adlı eserini 410 (1019) yılında bitirdikten sonra ölmüştür. Hayatının büyük bir kısmını Büveyhîler döneminde Bağdat'ta geçirdiği ve rahat bir ömür sürdüğü bilinmektedir.

Hârizmî ve Ebû Kâmil'in cebir alanındaki çalışmalarını geliştirip bu ilme yeni yöntem ve kavramlar kazandıran Kereci, cebri "bilinenler yardımıyla bilinmeyen bulunmasını sağlayan bir hesaplama usulü" diye tanımlar ve daha önce bu konuda yazılan eserlerin yeterli olmadığını, kendisinin bazı yeni kurallar koyarak cebirsel denklemlerin çözümünü kolaylaştırmayı tasarladığını, fakat önceleri Bağdat'taki siyasî ve içtimai karışıklıklar sebebiyle buna fırsat bulamadığını, ancak büyük vezir Fahrülmülk Ebû Gâlib Muhammed b. Ali b. Halef'in teşvik ve yardımlarıyla bu düşüncesini gerçekleştirdiğini söyler. Onun *Kitâbü İnbâti'l-miyâh* ve *Kitâb fi'l-*

KERECİ

'Ukûd ve'l-ebniye adlı eserlerinden de günümüz tanımlamalarına uygun bir su ve su yapıları mühendisi olduğu anlaşılmaktadır.

Eserleri: 1. *el-Faḥrî fi (şinâ'ati)'l-cebr ve'l-mukâbele*. Kerecî bu esere ithaf ettiği Vezir Fahrülmülk'e nisbetle *el-Faḥrî* ismini vermiştir. Franz Woepcke kitabı, Köprülü (nr. 950) ve Süleymaniye (Lâleli, nr. 2714; Esad Efendi, nr. 3157) kütüphanelerindeki nüshaları görmeden sadece Paris nüshasını (Bibliothèque Nationale, nr. 2459) esas alarak Fransızca özetini birlikte yayımlamıştır (Paris 1853). Eser iki kısma ayrılır. İlk kısımda cebirsel hesap teorisiyle birinci ve ikinci dereceden belirli ve belirsiz denklemler konusu ayrıntılı biçimde işlenmiş, ikinci kısımda cebir problemleri verilmiştir. Birinci kısmı oluşturan on beş bölümden ilk dokuzu cebir işlemleri teorisine, geri kalanları denklemler çözümlerine ayrılmıştır; çözümlerin dönemin cebir anlayışına uygun olarak geometrik kanıtlarla da ispat edildiği görülmüştür. Kerecî, zamanında cebre dair en mükemmel inceleme olan bu kitabında ilk defa cebirsel üsleri sistemli biçimde incelemiş, aritmetik işlemlerini cebir terim ve ifadelerine uygulamış ve yine ilk defa polinomlara ulaşmıştır. Onun ele aldığı problemlerden birinde, küplerinin toplamı rasyonel bir sayının karesini veren iki rasyonel sayının bulunması istenmektedir. Sembolik gösterimle problem $x^3 + y^3 = z^2$ belirsiz denklemine dönüşür. Belirsiz denklemler konusunda Diophantus'un etkisinde kaldığı bilinen Kerecî, söz konusu denklemi $x = \frac{n^2}{1+m^3}$, $y = mx$, $z = nx$ (m ve n rasyonel sayılar) şeklinde ele alır ve $m = 2$ ve $n = 3$ için $x = 1$, $y = 2$, $z = 3$ çözümlerini bulur; böylece tabii sayıların kare ve küplerinin toplamını hesaplar. 2. *el-Kâfi fi'l-ḥisâb*. Kerecî'nin yine Vezir Fahrülmülk'e ithaf ettiği eser ḥisâbü'l-hevâîye (zihin hesabı) dairedir. Altmış dokuz babdan oluşan kitapta hesap işlemleri rakamlarla ifade edilmemesine rağmen son derece kolay ve anlaşılır bir üslûpta açıklanmış, ayrıca zihni aritmetik yanında özet olarak cebire de yer verilmiştir. Meselâ birinci ve ikinci dereceden denklem çeşitleriyle ilgili örnekler: $ax = b$ denklem tipi için $3x + \frac{1}{3}x = 10$, $\frac{1}{5}x + \frac{1}{10}x = 8$ ve $2x + \frac{1}{11}x = 5\frac{1}{2}$; $ax^2 + bx = c$ denklem tipi için $x^2 + 10x = 39$, $3\frac{1}{3}x^2 + 10x = 60$ ve $\frac{1}{4}x^2 + 3x = 16$; bu tip denklemlerin genel çözümü için $x^2 + \frac{b}{a}x + \frac{c}{a}$ dan $x = \sqrt{\frac{c}{a} + \left(\frac{b}{2a}\right)^2} - \frac{b}{2a}$ formülü ve $\frac{a}{d}x^2 + bx = c$,

$a < d$ için $x^2 + \frac{bd}{a}x = \frac{cd}{a}$ ve buradan $x = \sqrt{\frac{cd}{a} + \left(\frac{bd}{2a}\right)^2} - \frac{bd}{2a}$ formülü; $ax^2 + c = bx$ denklem tipi için $x^2 + 21 = 10x$ denklemi ve $x = 5 \pm \sqrt{5^2 - 21} = 5 \pm 2 = 7$ ve 3 çözümleri; $ax^2 = bx + c$ denklem tipi için $x^2 = 3x + 4$ denklemi ve $x = 1\frac{1}{2} + \sqrt{4 + \left(\frac{3}{2}\right)^2} = 1\frac{1}{2} + 2\frac{1}{2} = 4$ çözümü gibi. Eser ilk defa, Adolf Hochheim tarafından Gotha (nr. 1774) nüshası esas alınarak Almanca'ya çevrilip Arapça metniyle birlikte üç cilt halinde yayımlanmıştır (*Kâfi fi'l-ḥisâb des Abû Bekr Muhammed Ben 'Alî Husain al-Karkhî*, Halle 1878-1880). Daha sonra Ahmed Selîm Saîdân kitabın cebirle ilgili kısmını 'İlmü'l-ḥisâbi'l-'Arabî içinde neşretmiş (Amman 1971, s. 367-466), Sâmî Şelhûb de günümüze intikal eden dokuz nüshanın beşini karşılaştırarak eserin ilmi neşrini gerçekleştirmiştir (Halep 1406/1986). *el-Kâfi* üzerine biri Ebû Abdullah Hüseyin b. Ahmed eş-Şikâk el-Bağdâdî (TSMK, III. Ahmed, nr. 3155/2), diğeri M. Ali b. Hasan b. Ahmed eş-Şehrezûrî (Süleymaniye Ktp., Yenicami, nr. 801) tarafından yazılan iki de şerh bulunmaktadır. 3. *el-Bedî' fi a'mâli'l-ḥisâb*. Hacimce küçüklüğüne rağmen cebir ilminin V. (XI.) yüzyıl başlarında ulaştığı düzeyi göstermesi bakımından önemli olan eseri Âdil Enbûbâ Fransızca özetini birlikte yayımlamıştır (Beyrut 1964). 4. 'İlelü ḥisâbi'l-cebr ve'l-mukâbele. Dört işlemle ikinci dereceden denklemleri konu edinen eser, çözümlerde geometriye başvurmadan yalnız cebirsel yolları kullanması sebebiyle bu ilmin modern şeklini almasına önemli katkı sağlamıştır. Melek Dosay (Gökdoğan) kitabın edisyon kritiğini yapmış ve metni Türkçe'ye çevirerek neşretmiştir (Ankara 1991). 5. *Kitâbü İnbâti'l-miyâhi'l-ḥatiyye*. Yer altı sularının bulunduğu arazilerin fizikî durum ve bitki örtüsü açısından tasvirini, su kaynaklarının tanımını, ayrıca sulardaki sertlik derecesinin sebepleriyle yer altı sularının çıkarılma tekniklerini konu alan eser Haydarâbâd'da basılmış (1359), daha sonra da metni Ali Mezâhirî tarafından Fransızca tercümesiyle birlikte yayımlanmıştır (Nice 1973). Eser kısmen İngilizce'ye de çevrilmiştir (Beyrut 1970). 6. *Kitâbü'l-Eczâr*. Matematikteki köklerle ilgilidir (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Haraççıoğlu, nr. 1169/3).

Kerecî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Muḥtaşar fi'l-ḥisâb ve'l-misâḥa*, *Kitâb fi ḥisâbi'l-Hind*, *Kitâbü'l-İstikrâ'*, *el-Medḥal ilâ 'İlmi'n-nücûm*, *Risâle fi'l-ḥaṭa'eyn*, *Nevâdi*

rü'l-eşkâl, *Kitâbü'd-Devr ve'l-Veşâyâ*, *Kitâb fi'l-'uḳûd ve'l-ebniye* (uygulamalı bilim alanındaki çalışma, bina, köprü, kanal ve kale inşaatlarındaki yapı teknikleriyle ilgilidir).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Ekfânî, *İrşâdü'l-kâşid*, Beyrut 1322, s. 108; Kalkaşendî, *Şubḥu'l-a'şâ*, Kahire 1922, II, 475; Sâlih Zeki, *Âsâr-ı Bâkiye*, İstanbul 1329/1911, II, 264-268; Sarton, *Introduction*, Baltimore 1927, I, 718; M. Krause, *Stambuler Handschriften Islamischer Mathematiker*, Bremen 1935, s. 473; F. Cajori, *A History of Elementary Mathematics, with Hints on Methods of Teaching*, London 1953, s. 106; Kadri Hâfiz Tükân, *Türâşü'l-'Arabî'l-'İlmî*, Kahire 1954, s. 249-256; Sezgin, *GAS*, V, 325-329; Rüşdi Raşid, "al-Karâjî", *DSB*, VIII, 240-246; Melek Dosay, *Kerecî'nin "İlel Vesab el-Cebr ve'l-Mukâbele" Adlı Eseri*, Ankara 1991; Sâmî Şelhûb, "el-Kerecî", *Ebhâşü'n-nedveti'l-'âlemiyyeti'r-râbi'a li-târîhi'l-'ulûm 'inde'l-'Arab*, Halep 1413/1992, I, 109-118; G. Levi Della Vida, "Appunti e Quesiti di Storia Letteraria Araba", *RSO*, XIV (1933), s. 249-283; Âdil Enbûbâ, "el-Kerecî", *ed-Dirâsâtü'l-edebiyye*, II-III, Beyrut 1959, s. 73-104; M. Solignac, "Mohamed al-Karagî, ingénieur hydrologue", *IBLA*, XXXVII/134 (1974), s. 315-328; J. Vernet, "al-Karâjî", *EP* (İng.), IV, 600.

MELEK DOSAY GÖKDOĞAN

KEREK

(الكرك)

Ürdün'de kalesiyle meşhur tarihî bir şehir.

Lut gölünün 15 km. kadar doğusunda, denizden 1000 m. yükseklikteki Kerek platosunun çok sarp bir kesiminde milâttan önce III. binyılda kurulmuştur. Adı Ârâmîce *karha* "şehir" kelimesinden gelir; milâttan önce XIII-VIII. yüzyıllar arasında Moab Krallığı'nın başşehri idi.

İslâm'ın ilk fetihleri sırasında barış yoluyla müslüman idaresi altına giren Kerek sonradan Haçlılar'ın eline geçti ve Kudüs Kralı Foulque d'Anjou (1131-1143) burada bir kale yaptırdı; kale bir hendekle şehirden ayrılıyordu. Bu dönemde hac kafilelerine büyük zarar veren Kerek, Hittin Savaşı'ndan sonra ele geçirilerek (1188) Selâhaddin-i Eyyübî'nin kardeşi I. el-Melikü'l-Âdil'e iktâ edildi. el-Melikü'n-Nâsir Dâvûd'un yarı bağımsız bir emirlik merkezi haline getirdiği Kerek, 1263'te I. Baybars tarafından Memlükler'e bağlanarak tahkim ve imar edildi.

Memlükler devrinde Kerek'e büyük önem verildi ve burası nâiblik merkezi yapıldı. el-Melikü'n-Nâsir Muhammed b. Kalavun tahttan uzak kaldığı dönemlerde burada oturdu ve şehri hanlar, hamam-